

УДК 347.66

Піцик Христина Зіновіївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПРАВОВИЙ СТАТУС СПАДКОЄМЦІВ ПРИ СПАДКУВАННІ ЗА ЗАКОНОМ

Стаття присвячена питанню спадкування за законом в Україні. Цивільний кодекс України при визначенні підстав спадкування надав пріоритет спадкуванню за заповітом, однак нотаріальна практика свідчить, що найбільш поширеним видом спадкування в Україні залишається спадкування за законом. Існуючий рівень правового регулювання спадкових правовідносин є не достатнім для того, щоб належним чином захистити права та визначити обов'язки спадкоємця при спадкуванні за законом.

Ключові слова: спадкування, спадкування за законом, спадкоємець, права та обов'язки спадкоємця.

Постановка проблеми. Складні суспільні відносини в умовах ринкової економіки зумовили потребу розв'язання проблем, що стосуються долі майна, яке залишається після смерті людини. Дослідження правових питань спадкування зумовлена зростаючим значенням приватної власності та необхідністю розроблення правового механізму, який міг би захистити права та інтереси громадян України. Проте існуючий рівень правового регулювання спадкових правовідносин є не достатнім для того, щоб належним чином захистити права та визначити обов'язки спадкоємця при спадкуванні за законом. Це зумовлює виникнення проблем у нотаріальній практиці, що часто роблять процес спадкування за законом надзвичайно складним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження стали праці таких відомих вчених О. В. Кохановської, Н. С. Кузнецової, І. М. Кучеренко, В. В. Луця, О. П. Орлюк, А. А. Рубанова, Є. О. Рябоконя, Н. О. Саніахметової, В. І. Семчика, В. І. Серебровського, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, Ю. К. Толстого, С. Я. Фурси, Є. І. Фурси, Р. О. Халфіної, Є. О. Харитонова, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневича, С. І. Шимон, Р. Б. Шишки.

Постановка завдання. Незважаючи на наявність наукових праць, в яких досліджуються спадкові правовідносини, в них не приділена достатня увага правам та обов'язкам спадкоємця при спадкуванні за законом. Поза увагою авторів залишилося чітке окреслення можливої та необхідної поведінки спадкоємця при спадкуванні за законом, яке служитиме гарантією непорушності і захисту прав та обов'язків цих суб'єктів спадкових правовідносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цивільний кодекс держави містить п'ять черг спадкоємців за законом. ЦК значно розширив коло спадкоємців за законом, а це робить впевненими громадян у тому, що надбані ними за життя матеріальні блага перейдуть до найближчих їм осіб або за їх відсутності стануть надбанням територіальної громади. У разі відсутності спадкоємців п'ятої черги нотаріус має повідомляти про це заінтересованих осіб – представників територіальної громади за місцем відкриття спадщини і спадкова справа має передаватися до суду для розгляду справи по визнання спадщини відумерлою.

При спадкуванні за законом спадкоємцям надається певна сукупність прав. Ці права є суб'єктивними правами конкретних осіб. Як зазначає Р. Є. Гукасян, суб'єктивне право в загальному вигляді являє собою певну правову можливість, яка належить особі. Реалізація суб'єктивного права знаходиться в залежності від волі суб'єкта [1, с. 3]. Отже, спадкоємці за законом на власний розсуд можуть реалізувати свої спадкові права, надані їм чинним законодавством України.

Першим правом спадкоємця, яке виникає в процесі спадкування за законом, є право бути повідомленим про відкриття спадщини. Зокрема, стаття 63 Закону України «Про нотаріат»

гласить: «Нотаріус, який одержав від спадкоємців повідомлення про відкриття спадщини, зобов'язаний повідомити про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відоме. Нотаріус може також зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення про це у пресі» [2].

Однак, тут необхідно визначитись, що собою являє факт відкриття спадщини. У ст. 1220 ЦК України зазначено, що спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою. Відкриття спадщини пов'язане насамперед із днем смерті спадкодавця, факт і дата смерті якого підтверджуються свідоцтвом органів реєстрації актів цивільного стану чи іншим документом, що видається у встановлених законом випадках.

Отже, оскільки днем відкриття спадщини є день, а не година чи хвилина смерті, до комморентів слід віднести осіб, які померли в різний час, але в межах одного дня, й осіб, щодо яких існує припущення, що вони загинули одночасно внаслідок нещасного випадку.

Місцем відкриття спадщини визнається останнє постійне місце проживання спадкодавця. При цьому під місцем відкриття спадщини мається на увазі не місце, як точка на місцевості, конкретне помешкання, дім, вулиця, а певний населений пункт (місто, село тощо).

Місце відкриття спадщини може не співпадати з місцем смерті спадкодавця. У цих випадках місце відкриття спадщини вважається той населений пункт, де громадянин постійно проживав. Місце проживання неповнолітніх або осіб, що перебувають під опікою, визнається місце проживання їх батьків, усиновлювачів, опікунів.

Щодо громадян України, які постійно проживали за кордоном, місцем відкриття спадщини буде країна, де вони постійно проживали. Свідоцтво про право на спадщину в такому випадку видається консульською установою або дипломатичним представництвом України (крім випадків, коли держава, де постійно проживав померлий, має на це виключну компетенцію). Для громадян України, які тимчасово проживали за кордоном і померли там, місцем відкриття спадщини буде їхнє останнє місце проживання в Україні до їх виїзду за кордон.

Якщо місце проживання спадкодавця встановити неможливо (наприклад, через те, що він часто міняв місця проживання, ніде не затримуючись надовго), місцем відкриття спадщини вважається місце, де знаходиться нерухоме майно або його основна частина. Якщо ж спадкодавець мав одночасно декілька квартир, будинків, земельних ділянок тощо, що знаходилися у різних населених пунктах, то місце відкриття спадщини визначається з урахуванням вартості цього нерухомого майна. Де знаходиться майно більшої вартості, там і відкривається спадщина [3, с. 692].

Отже, форма нотаріальної послуги щодо повідомлення спадкоємців має складати нотаріальне провадження, здійснюватись юридично грамотно, а також повинна мати офіційно визначений правовий зміст і передбачені випадки застосування. Тому слід не тільки регламентувати процедуру і зміст провадження щодо повідомлення спадкоємців, а й передбачити відповідну плату за це.

Оплата цієї нотаріальної дії має рахуватись окремо, незважаючи на те, що вона входить до єдиного нотаріального процесу щодо видачі свідоцтва про право на спадщину, що є можливість пояснити її обов'язковим характером для всіх процесів. Доказом отримання повідомлення має бути власноручний підпис адресата на зворотному поштовому повідомленні про вручення заяви нотаріуса.

Отже, під відкриттям спадщини слід розуміти не тільки офіційне заведення спадкової справи на ім'я померлої особи, а цілий комплекс нотаріальних дій, що з цим процесом пов'язані.

В ст. 5 ЗУ «Про нотаріат» йдеться про те, що нотаріус зобов'язаний роз'яснювати відповідні права та обов'язки громадянам, підприємствам і організаціям [2]. У зв'язку з цим можна зробити висновок про те, що нотаріус також повинен роз'яснити спадкоємцям їх права та обов'язки під час спадкового процесу. Крім того, отримуючи відповідні роз'яснення нотаріуса, спадкоємці мають право на ознайомлення із спадковою справою та складом спадщини.

В статті 1218 ЦК України зазначається, що до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Спадщина посідає центральне місце у спадковому праві і являє собою сукупність прав та обов'язків, які переходять до спадкоємців у порядку спадкового правонаступництва. Таке загальне визначення не дає підстав для твердження, що термін «всі права та обов'язки» охоплює всі права та обов'язки, які належали спадкодавцеві. Щоб визначити обсяг та межі спадщини, потрібно врахувати певні обставини та умови.

По-перше, у спадщину входять ті права та обов'язки, які належали спадкодавцеві, а не третій особі, причому ці права виникли ще за життя спадкодавця.

По-друге, існують права та обов'язки, які мають особистий характер, тобто тісно пов'язані з особою спадкодавця. Тому природно, що вони не входять до складу спадщини.

Крім того, відповідно до ст. 1219 ЦК України до спадщини не входять також право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами; право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом; права та обов'язки особи як кредитора або боржника.

По-третє, до спадщини входять права та обов'язки, які не припинилися внаслідок смерті спадкодавця. Серед сукупності прав, що переходять до спадкоємців, можна знайти різні за своїм правовим змістом права. Серед них найбільшу питому вагу має право власності. Крім того, до складу спадщини входять не тільки права та обов'язки, а й правові утворення, які посідають проміжне становище між правоздатністю і суб'єктивним правом (обов'язком). Такі права ще називають права на правоутворення, оскільки на їх підставі виникають певні суб'єктивні права.

Коло спадкових прав та обов'язків, які належали спадкодавцеві за життя і які б могли переходити в процесі спадкування, може зменшуватися внаслідок прямої вказівки закону або таке зменшення може настати через певні обставини, вірогідність настання яких на момент відкриття спадщини невідома.

Оскільки з моменту відкриття спадщини і до її прийняття має пройти певний термін, протягом якого вона залишається ніби без господаря, виникає необхідність в охороні спадкового майна [4, с. 260].

Метою вжиття заходів до охорони спадкового майна є його збереження до прийняття спадщини спадкоємцями. Виходячи з інтересів, які переслідуються при охороні спадкового майна, можна встановити тих осіб, які вправі ініціювати вжиття заходів до його охорони, а саме: спадкоємці, відказоодержувачі та кредитори. При цьому важко погодитися з тим положенням, що ініціатива щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна може виходити від нотаріуса або органів місцевого самоврядування. Тут пропонується розуміти, що вжиття таких заходів має починатись з отримання певної інформації: про смерть особи; належність такій особі майна, що потребує охорони. В цьому випадку нотаріус та інші особи будуть зобов'язані вжити заходів до охорони спадкового майна [5, с. 620].

Отже, спадкоємці мають право на вжиття заходів до охорони спадкового майна.

Перш ніж зупинитися на аналізі такого права спадкоємців, як вжиття заходів до охорони спадкового майна слід сказати, що сутність самої охорони спадкового майна, її значення, строки, суб'єкти, які здійснюють таку охорону, та їх права і обов'язки регламентовано нормами ЦК України.

Так, у ст. 1283 ЦК передбачається, що охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця з метою збереження його до прийняття спадщини спадкоємцями.

Охорона спадкового майна – це його зберігання до прийняття спадщини спадкоємцями як за законом, так і за заповітом, підтримання у належному стані тощо [6, с. 142].

Отже, спадкоємці мають право звернутися до нотаріуса із заявою про необхідність вжиття заходів до охорони спадкового майна. Лише після отримання заяви особи нотаріус може прийняти обґрунтоване рішення про необхідні заходи захисту спадкового майна. Так, заходи захисту майна самотнього спадкодавця мають суттєво відрізнитись від засобів захисту, коли разом із спадкодавцем мешкали у будинку й інші особи на підставі різних прав тощо. Тобто у такому разі

універсальний засіб проведення захисту майна як проведення опису майна також має узгоджуватись із правами інших осіб, обставинами спадкової справи тощо.

Одним із основних прав спадкоємця визнається право на прийняття спадщини. У ч. 1 ст. 1268 ЦК України зазначено, що спадкоємець має право прийняти спадщину або не прийняти її.

Відкриття спадщини недостатньо для того, щоб той чи інший потенційний спадкоємець став правонаступником прав та обов'язків померлого і здійснив своє право на спадкування. Спадщина не переходить до спадкоємців автоматично, вони повинні її прийняти. Право на прийняття спадщини є суб'єктивним цивільним правом, зміст якого полягає в тому, що спадкоємцю надається альтернатива: прийняти спадщину або відмовитися від неї.

Ще одним правом спадкоємців є право черговості спадкування за законом.

Ст. 1258 ЦК України гарантує на те, що спадкоємці за законом одержують право на спадкування по чергово.

Спадкоємці кожної наступної черги спадкують за відсутності спадкоємців попередньої черги (тобто, якщо спадкоємців попередньої черги взагалі немає або жоден з них не має права спадкувати, або вони усунуті від спадкування, або позбавлені спадщини, або ніхто з них не прийняв спадщину, або відмовився від неї).

Коло спадкоємців вичерпним чином встановлено законом, і його розширення неможливе.

Однак, спадкоємці при спадкуванні за законом можуть змінити черговість спадкування. У ЦК України з'явилася новела, яка передбачає зміну черговості одержання права на спадкування (ст. 1259 ЦК України).

Черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінено нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини. Цей договір не може порушити прав спадкоємця, який не бере в ньому участі, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині.

Спадкоємець має право на продовження строку для прийняття спадщини.

На нашу думку, тут варто більш детально ознайомитися з строками для прийняття спадщини. Так, ч. 1 ст. 1270 встановлює для прийняття спадщини строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини.

Час відкриття спадщини підтверджується свідоцтвом органу реєстрації актів цивільного стану про смерть спадкодавця і є днем смерті особи або днем, з якого вона оголошується померлою відповідно до Цивільного процесуального кодексу України, яким встановлюється порядок оголошення такої особи померлою. За правилами ст. 46 ЦК України днем смерті вважається день вступу в законну силу рішення суду про оголошення її померлою, або особа, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю чи дають підстави припустити її загибель від певного нещасного випадку, або у зв'язку з військовими діями, може бути оголошена померлою від дня її вірогідної смерті.

Якщо спадкоємець пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, він має право звернутися до суду з позовом про надання додаткового строку про прийняття спадщини. Якщо суд встановить, що причини пропуску строку для прийняття спадщини були поважними (тривале відрядження, хвороба), то він визначає додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини. Законодавство не встановлює перелік поважних причин, тому вони визнаються поважними на думку суду. Головною ознакою поважних причин є те, що вони роблять своєчасне звернення неможливим. Суд виносить рішення, в якому зазначає додатковий строк, достатній для подання заяви про прийняття спадщини без жодних обмежень його певним числом днів чи місяців. Таким чином, лише суд встановлює скільки часу може знадобитися спадкоємцю для подання заяви про прийняття спадщини [3, с. 721].

До прав спадкоємця при спадкуванні за законом можна також віднести переважне право окремих спадкоємців на виділ їм спадкового майна в натурі.

Дане положення регламентується ст. 1279 ЦК України, в якій зазначається, що спадкоємці, які протягом не менш як одного року до часу відкриття спадщини проживали разом із спадкодавцем однією сім'єю, мають переважне право перед іншими спадкоємцями на виділ їм в натурі предметів звичайної домашньої обстановки та вжитку в розмірі частки у спадщині, яка їм належить.

Перехід права на прийняття спадщини (спадкова трансмісія) також відноситься до прав спадкоємця при спадкуванні за законом.

Зокрема, ст. 1276 ЦК України гласить: «Якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг її прийняти, право на прийняття належної йому частки спадщини, крім права на прийняття обов'язкової частки у спадщині, переходить до його спадкоємців (спадкова трансмісія).

Право на прийняття спадщини у такому разі здійснюється на загальних підставах протягом строку, що залишився. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він подовжується до трьох місяців».

Перехід права на прийняття спадщини або спадкова трансмісія – законодавчо визначений випадок переходу права від спадкоємця, що був закликаний до спадкування, але помер після відкриття спадщини, не встигнувши її прийняти, до його спадкоємців. У юридичній літературі запропоновано спеціальні поняття для суб'єктів цих правовідносин. Так, трансмітентом прийнято називати спадкоємця, який помер після відкриття спадщини, не встигнувши її прийняти, а трансмісарами – його спадкоємців [7, с. 132].

Спадкування за правом представлення теж є одним із прав спадкоємця при спадкуванні за законом.

Сутність спадкування за правом представлення полягає в тому, що, хоча деякі родичі спадкодавця (його онуки, правнуки, прабаба, прадід, племінники, двоюрідні брати та сестри) не включаються до жодної з черг спадкоємців за законом, проте вони не усуваються повністю від спадкування і за певних умов набувають право спадкування. Спадкоємцями вони виступають, ніби «представляючи» більш близького родича спадкодавця, який на момент відкриття спадщини помер (звідси й назва – «спадкування за правом представлення») [3, с. 718].

Традиційно спадкування за правом представлення вважається лише особливим порядком закликання до спадкування спадкоємців за законом. Як зазначає В. І. Серебровський, низхідний спадкоємець особи, яка померла до відкриття спадщини, є не представником свого висхідного родича, який вибув із порядку спадкування, а виступає прямим спадкоємцем спадкодавця. При спадкуванні за правом представлення не відбувається ніякого правонаступництва між спадкоємцем, який вибув із-за смерті до відкриття спадщини, і його прямим спадкоємцем. Спадкоємці за правом представлення спадкують не за правом, яке належало їх висхідному родичу, а за правом, яке належить їм самим [8, с. 102 – 103].

Важливим правом спадкоємця є право відмовитися від спадщини. Однак, необхідно розрізняти відмову особи (спадкоємця) від права й її відмову в реалізації права на спадкування. Точніше, такою відмовою, від кого вона б не виходила, особа (спадкоємець) не просто не набуває право, а втрачає можливість вибору (вступити в господарське товариство чи кооператив або вимагати проведення розрахунків з нею) [9, с. 97]. Якщо для прийняття спадщини спадкоємець повинен так чи інакше демонстративно засвідчити свою волю прийняти спадщину, то відмовитися від спадщини можна не тільки шляхом вчинення певних дій (подачі заяви про це), а й не вчиняючи дій, які б свідчили про прийняття спадщини [10, с. 191].

Спадкоємець, який не бажає прийняти спадщину може відмовитися від належної йому частки на користь інших спадкоємців: спадкоємець за заповітом – на користь спадкоємців за заповітом, спадкоємець за законом – на користь спадкоємців за законом.

До прав спадкоємця відноситься також право відкликати відмову від прийняття спадщини. Відмова від прийняття спадщини може бути відкликана протягом строку, встановленого для її прийняття (ч. 6 ст. 1273 ЦК).

Право відкликати відмову від прийняття спадщини, яке може бути реалізоване протягом строку, встановленого для її прийняття, ускладнює діяльність нотаріусів, оскільки вони не можуть її брати до уваги до останнього дня, який встановлено для прийняття спадщини. Водночас таке право спадкоємців дозволяє більш виважено переглянути свою відмову від спадщини.

Раніше такого права закон спадкоємцям не надавав. Інколи при зміні обставин спадкоємець, який подав заяву про відмову від спадщини, мав бажання повернути назад право на отримання

спадщини, але оформити це юридично вже не мав права, оскільки подав заяву нотаріусу про відмову від спадщини.

Ще одним правом спадкоємця при спадкуванні за законом визнається можливість відмови від спадщини на користь іншого спадкоємця за законом.

Ч. 2 ст. 1274 ЦК України гласить, спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги.

В. М. Гордон називає вказане право спадкоємця направленою відмовою, тобто заявкою, згідно якої спадкоємець передає своє право на спадщину певній особі з числа інших спадкоємців за законом чи за заповітом. Направлена відмова збільшує долю того спадкоємця на користь якого вона зроблена. Направлена відмова спрощує розділення майна між спадкоємцями. Замість того, щоб прийняти свою долю спадщини і потім подарувати це майно іншому спадкоємцю, спадкоємець, який відмовився від спадщини, може одразу передати цьому спадкоємцю свої права на частку у спадщині. Наприклад, предметом спадкування є житловий будинок, а серед спадкоємців є особа, яка проживає в іншому місті і в отриманні частини цього будинку не має потреби. Ця особа може заявити, що вона відмовляється від своєї долі на користь того спадкоємця, який буде користуватися будинком. Направлена відмова відрізняється від дарування; вона являється лише способом перерозподілу долей у спадщині. Тому направлена відмова може бути здійснена не на користь будь-якої особи, а тільки на користь тієї особи, яка може стати спадкоємцем за законом або за заповітом [11, с. 84].

Слушним є право спадкоємця відмовитися від частки у спадщині спадкоємця, який відмовився від спадщини на його користь.

Цивільним кодексом (ч. 3 ст. 1274) передбачено також положення про те, що спадкоємець має право відмовитися від частки у спадщині спадкоємця, який відмовився від спадщини на його користь. Право спадкоємця, на користь якого було здійснено відмову від прийняття спадщини, не викликає сумніву, оскільки в даному випадку йдеться не про спадкування, а про перерозподіл спадщини за волею одного спадкоємця. Тому виходячи із рівності прав усіх спадкоємців можна стверджувати, що лише законом або волею заповідача може бути встановлено розмір спадщини. Тобто в разі безадресної відмови від спадщини спадкоємці мають приймати належну їм частку і частку спадщини, від якої відмовився спадкоємець.

Законодавством України передбачено ще одне право спадкоємців при спадкуванні за законом, а саме, право на прирощення спадкових часток.

Під прирощенням спадкових частин варто розуміти природний процес збільшення часток спадкового майна одних спадкоємців за рахунок частки, що призначалася іншому спадкоємцю (маються на увазі спадкоємці одного спадкодавця), який з тих чи інших причин вибуває з числа спадкоємців у передбачених законом випадках. Прирощення спадкових частин – це перехід до інших спадкоємців частки у спадковому майні спадкоємця, який відпав.

Необхідно зазначити, що спадкоємці при спадкуванні за законом мають право одержати свідоцтво про право на спадщину. Статтею 1296 ЦК регламентується право спадкоємця на одержання свідоцтва про право на спадщину.

Свідоцтво про право на спадщину – це процесуальний нотаріальний акт, який посвідчує перехід права власності на майно спадкодавця до спадкоємців [6, с. 159].

Спадкоємці за законом наділені певною сукупністю обов'язків. Як зазначає Р. Є. Гукасян, юридичний обов'язок являє собою належну поведінку особи, яка забезпечується державним примусом. Варто зазначити, що обов'язок полягає у здійсненні певних дій або утриманні від них. У зобов'язаної особи, у зв'язку з тим, що ці дії здійснюються нею, як правило, в інтересах інших осіб, внутрішньої зацікавленості немає. Тому необхідні зовнішні соціальні стимулятори, які можуть визвати суб'єктивну зацікавленість в суспільно необхідній поведінці. Такими правовими стимуляторами являється можливість держави використати примусові заходи, що являються головною ознакою, яка відрізняє юридичний обов'язок від суб'єктивного права [12, с. 4].

Варто назвати обов'язок спадкоємців, які ініціювали відкриття спадщини або вжиття заходів до охорони спадкового майна, надавати нотаріусу відомості про існування інших відомих їм спадкоємців.

У разі подання спадкоємцями неправдивої інформації – це положення слід трактувати як приховування відповідних відомостей з метою збільшення власної частки спадщини і одночасно як правопорушення [13, с. 12].

Варто зазначити, що на спадкоємців за законом покладається обов'язок відшкодувати витрати на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця.

Цей обов'язок спадкоємця за законом регламентується ст. 1232 ЦК України, яка гласить: «Спадкоємці зобов'язані відшкодувати розумні витрати, які були зроблені одним із них або іншою особою на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця».

Дуже важливим є питання про можливість віднесення зазначених витрат до складу спадкового майна. Це викликане тим, що його вирішення дозволяє враховувати чи не враховувати дані витрати при обчисленні спадкового пасиву. А це необхідно для визначення меж задоволення вимог кредиторів спадкодавця згідно з вимогами ст. 1282 ЦК.

Крім того, у спадкоємців за законом виникає обов'язок відшкодувати майнову та моральну шкоду, яка була завдана спадкодавцем.

Зокрема, ч. 1 ст. 1231 ЦК України зазначає, що до спадкоємця переходить обов'язок відшкодувати майнову (збитки) шкоду, яка була завдана спадкодавцем.

Оскільки ст. 1231 ЦК не містить якихось спеціальних застережень щодо виду шкоди (збитків), яка підлягає відшкодуванню спадкоємцями, то можна дійти висновку, що йдеться про спадкування обов'язку відшкодування будь-якої шкоди (збитків): і тієї, що виникла внаслідок неналежного виконання спадкодавцем договірних зобов'язань, і тієї, яка була завдана ним іншим особам внаслідок пошкодження їхнього майна, каліцтва або заповідання смерті,

Крім того, до спадкоємців переходить обов'язок відшкодування моральної шкоди, завданої спадкодавцем, яке було присуджено судом зі спадкодавця за його життя, а також обов'язок сплатити неустойку (штраф, пеню), яка була присуджена судом кредиторів зі спадкодавця за життя спадкодавця (ч. 2 і 3 ст. 1231 ЦК).

Якщо до спадкового майна застосовувалися заходи щодо його охорони, то у спадкоємців за законом виникає обов'язок відшкодувати ці витрати особам, що здійснювали охорону. Згідно ч. 4 ст. 1283 ЦК України витрати на охорону спадкового майна відшкодовуються спадкоємцями відповідно до їхньої частки у спадщині.

Важливим, на нашу думку, є обов'язок спадкоємця задовольнити вимоги кредиторів повністю, але в межах спадкового майна, одержаного у спадщину.

Стаття 1281 ЦК регламентує пред'явлення кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців. Питання про заяву своїх вимог кредиторами має вирішуватися із дотриманням таких аспектів: оскільки від вчасної заяви вимог, а отже, й можливості у майбутньому довести відповідне звернення, залежить право вимоги кредитора, то доцільно звертатись до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини з відповідною заявою про претензію щодо повернення боргу і покриття його за рахунок спадкового майна.

Отже, спадкоємці, що прийняли спадщину (незалежно, за законом чи за заповітом), при зверненні до них кредитора спадкодавця зобов'язані задовольнити його вимоги, якщо вони обґрунтовані та доведені. Доказами тут можуть бути розписка спадкодавця, договір позики, кредитний договір тощо. Вказані вимоги задовольняються спадкоємцями повністю, але тільки в розмірі вартості майна, одержаного у спадщину. Якщо спадкодавець склав заповіт, в якому назначив виконавця заповіту, кредитор ще до прийняття спадщини усіма спадкоємцями може пред'явити свої вимоги до виконавця заповіту.

Вимоги кредитора спадкоємці мають задовольнити шляхом одноразового платежу. Проте за домовленістю між кредитором та спадкоємцями боржника може бути встановлений інший порядок виплати боргу. Якщо такої домовленості між кредитором та спадкоємцями боржника не досягнуто, кредитор вправі звернутися до суду з позовом про виплату боргу. Суд за позовом кредитора накладає стягнення боргу з майна, яке спадкоємці боржника отримали в натурі [3, с. 726].

У спадкоємців при спадкуванні за законом також виникає обов'язок звернутися за отриманням свідоцтва про право на спадщину, якщо у її складі є нерухоме майно. При визначенні

спадкового майна доцільно мати на увазі, що для окремих видів майна передбачено суттєві особливості, які можуть впливати на провадження щодо видачі свідоцтва про право на спадщину [14, с. 94].

Отже, якщо у складі спадщини, яку прийняв спадкоємець, є нерухоме майно, у спадкоємця виникає обов'язок зареєструвати право на спадщину в органах, які здійснюють державну реєстрацію нерухомого майна.

Державна реєстрація права власності на нерухоме майно, передбачена ст. 182 ЦК, є публічною і підтверджує факт виникнення, переходу і припинення прав на нерухоме майно.

Отже, спадкоємці при спадкуванні за законом наділені сукупністю обов'язків, здійснювати які їх зобов'язує чинне законодавство України.

Висновки. Спадкоємці за законом на власний розсуд можуть реалізувати свої спадкові права. Правами спадкоємця при спадкуванні за законом є: а) право спадкоємця бути повідомленим про відкриття спадщини та отримати відповідні роз'яснення нотаріуса; б) право на ознайомлення із спадковою справою та складом спадщини; в) право спадкоємця на вжиття заходів до охорони спадкового майна; г) право спадкоємця на прийняття спадщини; д) право рівності часток у спадщині; е) право змінити розмір частки у спадщині когось із спадкоємців; є) право черговості спадкування за законом та можливість її зміни; ж) право на продовження строку для прийняття спадщини; з) право спадкоємців, які пропустили строк для прийняття спадщини, вимагати перерозподілу спадщини; и) право на виділ окремим спадкоємцям спадкового майна в натурі; і) право на спадкування за спадковою трансмісією; й) право на спадкування за правом представлення; к) право на відмову від спадщини; л) право одержати свідоцтво про право на спадщину; м) право на доведення власного права на отримання спадщини за законом шляхом судової процедури.

Спадкоємці наділені сукупністю обов'язків, здійснювати які їх зобов'язує чинне законодавство України. Обов'язками спадкоємців при спадкуванні за законом є: а) обов'язок спадкоємців надати нотаріусу відомості про існування інших відомих їм спадкоємців; б) обов'язок спадкоємців відшкодувати витрати на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця; в) обов'язок відшкодувати майнову та моральну шкоду, яка була завдана спадкодавцем; г) обов'язок спадкоємців відшкодувати витрати з охорони спадкового майна особам, що здійснювали охорону; д) обов'язок спадкоємців задовольнити вимоги кредиторів повністю, але в межах спадкового майна, одержаного у спадщину; е) обов'язок звернутися за отриманням свідоцтва про право на спадщину, якщо у її складі є нерухоме майно; є) обов'язок спадкоємця, який прийняв у спадщину нерухоме майно, зареєструвати це майно в органах, які здійснюють державну реєстрацію нерухомого майна.

Список використаних джерел

1. Гукасян Р. Е. Соотношение субъективных прав и обязанностей граждан / Р. Е. Гукасян // Вопросы развития и защиты прав граждан. – Калинин, 1975. – С. 118.
2. Про нотаріат: закон України від 2 вересня 1993 року № 3425 – XII [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
3. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Правова єдність, 2009. – 744 с.
4. Щодо практики укладання договорів на управління спадщиною: Лист Міністерства юстиції України від 4 жовтня 2005 року № 31-32 / 1694 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2008. – № 4. – С. 260 – 263.
5. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / [О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової]. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Кн. 2. – 640 с.
6. Спадкування за законодавством України. Коментар. Судова практика // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2008. – № 4. – С. 1 – 335.

7. Дрони́ков В. К. Наследственное право Украинской ССР / В. К. Дрони́ков. – К.: Вища шк., 1974. – 160 с.
8. Серебровский В. И. Избранные труды / В. И. Серебровский. – М.: Статут, 1997. – 567 с. – (В серии Классика российской цивилистики).
9. Спаси́бо-Фате́єва І. Категорія відмови у цивільному праві України / І. Спаси́бо-Фате́єва // Вісник академії правових наук. – 2011. – № 3. – с. 94 – 105.
10. Піцик Х. З. Відмова від спадщини як одне із прав спадкоємців при спадкуванні за законом / Х. З. Піцик // Правова політика Української держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (19-20 лютого 2010 року). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – Том 1.– С. 191 – 192.
11. Гордон М. В. Наследование по закону и по завещанию / М. В. Гордон. – М.: Юрид. лит., 1967. – 120 с.
12. Гришаев С. П. Наследственное право: учебное пособие / С. П. Гришаев. – М.: Юристь, 2003. – 125 с.
13. Фурса Є. І. Спадкові правовідносини в нотаріальній та судовій практиці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Є. І. Фурса. – К., 2004. – 20 с.
14. Піцик Х. З. Право на ознайомлення із спадковою справою та складом спадщини як невід’ємне право спадкоємців при спадкуванні за законом / Х. З. Піцик // Вдосконалення правового захисту прав та основних свобод людини і громадянина: матеріали науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів (23 квітня 2010 року). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С. 92 – 94.

Пицик К. З. Правовой статус наследников при наследовании по закону

Данная статья посвящена вопросу о наследовании по закону. Гражданский кодекс Украины при определении оснований наследования предоставил приоритет наследованию по завещанию, однако нотариальная практика показывает, что наиболее распространенным видом наследования в Украине остается наследования по закону. Существующий уровень правового регулирования наследственных правоотношений является недостаточным для того, чтобы должным образом защитить права и определить обязанности наследника при наследовании по закону.

Ключевые слова: *наследование, наследование по закону, наследник, права и обязанности наследника.*

Pitsuk K. Z. Legal status of the legal heirs

A given article was devoted to the question about the inheritance according to the law. The Civil Code of Ukraine in determining grounds of inheritance gave priority to the inheritance by will, however, the notarial practice testifies that the most widespread kind of the inheritance in Ukraine is still the inheritance by law. The existing level of the legal regulation of ancestral relationship is not just enough to protect rights in a proper way and to identify duties of the legato in the inheritance by law as well.

Key words: *heritage, hereditary legal succession, heir, heir's rights and duties.*

Надійшла до редакції 4 червня 2018 р.

